

XVI. YÜZYILDA ÜSKÜB ŞEHRİ'NİN MAHALLELERİ

Dr. Mehmed İNBAŞI*

Osmanlı Devleti döneminde Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı önemli bir sancak merkezi olup adını Skupi'den almakta olan Üsküb, Romalıların Dardania adını verdikleri eyaletin başşehri idi¹. Birçok kavim arasında el değiştiren şehir, 1282'ye kadar Bizansın hakimiyetinde kalmış, bu tarihten itibaren de Sırp'ların eline geçmiş ve onların başkenti olmuştur².

Üsküb'ün Türk hakimiyetine geçmesi 1389 I. Kosova Muharebesi'nden sonradır. Sultan I. Murad'ın şehadetiyle sonuçlanan bu zafer hakkında, Osmanlı müellifleri oldukça uzun ma'lumatlar vererek, Yıldırım Bayezid'in kumandanlarından Timurtaş Paşa, Evrenos Bey ve Paşa Yiğit'in bölgede fetihlerde bulduklarını kaydetmişlerdir³. Batılı müellifler Üsküb şehrinin Türk hakimiyetine geçmesini, 6 Ocak 1392 olarak göstermektedirler⁴.

---

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

1 Nazif HOCA, "Üsküb", İA.XIII, s. 122.

2 N.HOCA, "Üsküb", İA XIII, s.122-123.

3 Aşıkpaşaoğlu Tarihi, haz.N. ATŞİZ, Ank.1985, s. 66; Mehmed Neşri, Kitâb-ı Cihannümâ, Neşri Tarihi, yay. F.R.UNAT-M.A.KÖYMEN, Ank.1987, s. 311; Hadidi, Tevârih-i Al-i Osman, haz. N.ÖZTÜRK, İst.1991, s. 108; Anonim, Tevârih-i Al-i Osman, haz. N.AZAMAT, İst.1992, s.129.

4 John V.A.Fine, The Late Medieval Balkans, Michigan 1987, s.412; Skopje and Its Surrounding, Zagreb 1986, s. 20; A.Stojanovski-I.Kutarciev-D.Zografski, İstoriya Na Makedonskiot Narod, Skopje 1988, s. 77; Herbert W.Duda, Balkantürkische Studien, Wien 1949, s. 15; H. Şabanoviç, O

Fethi müteakip sistemli bir iskân politikası takip edilmiştir⁵. Rumeli Beylerbeyliği bünyesinde Paşa Sancağı'nın bir kazası olan Üsküb⁶, 1551'de müstakil bir sancak olmuştur⁷.

İki tuğlu paşalık olan Üsküb Sancağı, Selanik'in kuzeyinde, Selanik, Sofya ve Köstendil arasında olup İstanbul'dan uzaklığı 16 menzildir⁸. Fethi müteakip inşa edilen cami, mescid, medrese, han ve hamam gibi Türk-İslam eserleri ile şehir, tam bir Anadolu şehri görünümü kazanmıştır.

XVI. yüzyıla kadar üç defa tahrir gören Üsküb'de 45 mahalle olup bunlardan 33'ü müslüman, 12 tanesi de gayr-i müslim mahallesi idi⁹. XVI. yüzyılda ise 1529, 1544 ve 1569'da olmak üzere üç defa tahrire¹⁰, tabii tutulan Üsküb'de bu dönemde son tahrir itibariyle 57 müslüman mahallesi, 10 tane de gayr-i müslim mahallesi vardı¹¹.

Organizaciyı Turske Uprave U Srbiji u XV i XVI Vijeku. Beograd 1955.: F.Bajraktarevic. "Üsküb" Eİ,IV. s.1110.

- 5 İskan politikası hakkında geniş bilgi için bkz. İNBAŞI, Mehmet; Fetihden İtibaren Üsküb'de Türk Nüfusu, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. (AÜTAED), Sayı 2, Erzurum 1995, s. 71-80.
- 6 BA. MAD 12 vr.36b vd. N. TODOROV, The Balkan City 1400-1900, London 1983, s.24.
- 7 Üsküb'ün Sancak yapılış tarihi tarafımızdan 1551 olarak tespit edilmiştir. TSMA. MD. Koşuşlar. s. 87; Üsküb'ün 1553'te sancak yapıldığını savunanlar ise, Aleksandar Stojanovski, La Division Administrative-Territoriale De La Macedoine Sous L'Empire Ottoman Jusqu'a La Fin Du XVII. Siecle Macedoine, Skopje 1981, s. 91-97; S.Yerasimos, Les Voyageurs Dans L'Empire Ottoman (XIV-XVI Siecles), Ank.1991, s.37; Todorov, The Balkan City, s.24.
- 8 P.L.İnciciyan-H.D.Andreasyan, Osmanlı Rumelisinin Tarih ve Coğrafyası, Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 2-3. İst.1974, s.53.
- 9 BA.MAD 12. TD4. TD 16M.numaralı tahrir defterleri.
- 10 BA TD 149.; TD 232; TK.KKA.TD 190 .
- 11 TK.KKA.TD 190 vr.5b-19b.

Üsküb şehrindeki mahalleler, ilk dönemlerdeki büyük komutanlardan İshak Beğ, Hamza Bey ve Oruç Paşaların bina ettiklerinden başka, müslüman mahallelerden yarısından fazlası, zengin tacir ve sanatkarların yaptırdığı camilerin etrafında kurulmuştur. Nitekim mahalleler de kurucularının ismini taşımaktadır. Kazancı Hızır, Tuzcu Süleyman, Haraccı Şüca', Debbağ Şahin, Sarrac Tursun, Sabuncu Hacı, Kuyumcu Hayreddin vb. bunlara en güzel örnektir. Diğer taraftan kadı, muhtesib, voyvoda ve katip gibi yüksek görevlilerin isimlerini taşıyan mahalleler de vardı¹². Bu mahallelerden "Hacı" ismini taşıyan mahalle sayısı 11, "Hoca" ismini taşıyan mahalle sayısı 4, meslek ismi taşıyan mahalle sayısı ise 23 tane idi.

XVI. yüzyılda Üsküb'deki müslüman mahalleleri ve bunların nüfus durumları¹³:

Üsküb Şehri'nde Bulunan Müslüman Mahalleleri

YILLAR	1529			1544			1569		
	Nüf	İm	Mü	Nüf	İm	Mü	Nüf	İma	Mü
MAHALLELER									
Aheryan Hasan	72		1	115	2	1	162	3	1
Ahi İsa	22			50	1	1	190		
Ali Beğ	25	1	1	135	1	1	203	2	2
Birun Hisar	-	-	-	100	1	1	63	1	1
Cami-i Kebir	183	2	3	220	2	1	312	4	2
Debbağ Şahin	123	1	-	149	5	1	83	1	-
Dervişan	26	-	-	75	1	1	125	1	1

¹² BARKAN, Ö.L., Quelques Remarques Sur La Constitution Sociale Et Demographique Des Villés Balkaniques Au Cours Des XV Et XVI Siecles, Istanbul A La Jonction Des Cultures Balkaniques, Mediterraneeennes, Slaves Et Orientales, Aux XVI-XIX Siecles, Bucarest 1977, s. 290.

¹³ Mahallelerin nüfusları hane x5 +mücerred ve muaf şeklindedir.

Derviş Ramazan	45	1	1	56	1	1	85	1	1
Derzibaşı	15	1	1	95	2	2	104	1	1
Emir Hoca	31	1	-	100	1	-	94	1	1
Eyne Beğ	21	1	1	50	2	2	77	-	1
Gazi Mentеш	50	-	-	95	1	1	145	3	2
Göncüođlu	36	2	1	90	2	1	98	1	1
Hacı Bali	85	1	1	105	1	1	145	2	1
Hacı Gazi	68	1	1	144	2	2	186	1	-
Hacı Hürrem	-	-	-	-	-	-	70	1	1
Hacı Kasım	46	1	1	78	2	1	98	1	1
Hacı Kemal	35	-	-	76	1	1	64	-	-
Hacı Mehmed	30	1	1	55	2	1	54	1	1
Hacı Muhyeddin	18	1	2	83	2	1	90	2	2
Hacı Mustafa	-	-	-	-	-	-	64	1	1
Hacı Taceddin	-	-	-	65	1	1	106	1	1
Hamza Bali	-	-	-	-	-	-	81	1	1
Hamza Beğ	42	1	1	102	1	1	269	2	2
Haracı Şüca'	86	1	1	105	1	1	188	1	2
Hızır Kazancı	15	1	2	40	1	1	80	1	1
Hoca Ömer	95	1	1	140	2	1	182	4	2
Hoca Şemseddin	51	2	1	81	2	1	58	1	1
İbn-i Kocacık	80	1	2	100	1	1	174	1	1
İbn-i Muhtesib	56	-	-	132	1	1	126	1	3
İmaret-i İshak Beğ	35	1	2	75	1	2	94	1	2 h.
İsa Beğ Hatuncuk	39	1	1	139	1	1	98	1	1
İsa Beğ Cedit	29		1	80	1	1	84	1	1
İshak Beğ	35	1	1	64	1	1	81	1	1, lmd
İskender Gazi	-	-	-	65	1	1	142	1	1

İsmail Voyvoda	65	1	1	125	1	2	118	-	-
Karakadı	122	1	1	95	1	1	210	1	1
Karakapucubaşı	61	3	-	150	2	1	183	1 h.	1
Kasım Fakih	31	1	1	120	1	1	211	1	1
Katırlı	98	1	1	145	2	2	150	1	2
Kethüda Hacı	45	1	-	60	2, lmd	1	175	3	1
Kuyumcuoğlu	31	2	2	70	1	1	103	1	1
Kuyumcu Hayreddin	54	2	-	70	1	1	81	1	1
Mehmed Çelebi	31	-	-	75	1	1	157	1	1
Mehmed Çelebi v. Mescid-iHacı Yunus	-	-	-	135	1	1	135	1	1
Molla Arab	-	-	-	-	-	-	275	-	-
Nögeri Ahmed	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Oruc Paşa	103	1 h.	-	132	2	1	246	1	1
Paşa Beğ	37	-	-	80	1	1	110	1	2
Pazarbaşı	27	1	2	75	1	1	88	1	1
Selahaddin Haraccı	60	-	-	120	2	1	142	3	2
Taşhisar	70	-	-	-	-	-	-	-	-
Tophane	204	-	-	205	1	1	201	1	1
Tuzcu Süleyman	22	-	-	55	1	1	95	1	1
Veled-i Bahri	71	1	2	94	2, lşey	1	154	2	1
Veled-i Şahin	14	1	1	60	1	1	75	2	1
Yahya Paşa	46	-	-	111	1	1	170	1	1
Yazıcı Şahin	51	-	1	100	1	1	100	2	2
TOPLAM	2.826	39	43	5.267	76	59	7.704	76	62
		1 hatip			1 şeyh	1 müd		1 müd	1 hatip

Nüf: Nüfus, İm: İmam, Mü: Müezzin, h: Hatip, md:
Müderriş.

Görülüyor ki Üsküb Şehrinde müslüman nüfus 1529'da dini görevlilerle birlikte 2.909 iken bu sayı 1569'da yani 40 yıl sonra 7.844'e yükselmiştir. Dini görevlilerin sayısında meydana gelen artış da Osmanlı Devleti'nin bölgede kalıcı olmayı sağlamak için nasıl bir politika takip ettiğini göstermektedir. Nitekim bu politikanın bir neticesi olarak gayr-i müslim tebaa arasında islamiyet hızla yayılmıştır. Bilindiği gibi müslüman olan gayr-i müslim erkeklere genelde "Abdullah" ismi verilmektedir. 1544 tarihli defter üzerinde yapılan bir incelemede şehirde 316 tane Abdullah ismini taşıyan kimse vardı. Bunlardan 15 tanesi mücerred olup diğerleri evli idi. Abdullah ismini taşıyanlardan 26 tanesi idari hatta dini görevlerde önemli rol üstlenmişlerdi. 19 tanesi akıncı, 15'inin ise mesleği belli değildir Geriye kalan 251 tane Abdullah ismini taşıyan kimse ticaret ve sanatla uğraşmaktaydı. Bu muhtediler çok iyi bir konuma sahipti. Bunların çoğunluğu kendi evlerinde otururken 75 tanesi kiracı idi¹⁴.

Sayıları az olmakla birlikte Üsküb Şehri'nde gayr-i müslim mahalleleri de bulunmaktaydı. Bunların nüfus durumu ise;

XVI. Yüzyılda Üsküb'deki Gayr-i Müslim Mahalleleri

MAHALLE ADI	1529	1544	1569
Andronik	106	108	47
Çereb	141	185	195
Dabajiv V.Nikola	67	55	121
Dimitri Manko	31	30	36
Dimitri Porsin	42	52	20
Genko	102	120	-

¹⁴ BARKAN. Quelques Remarques Sur Les Villes Balkaniques, s. 301.; Duşanka BOJANIC, Podaci O Skopju Iz 951 (1544) Godine. Prilozi III-IV (1952-53), Sarajevo, 608-617.

İbri Beğ	81	60	-
Istaykofca	79	104	-
Kalugereç	44	15	26
Klatvenik	27	55	47
Kuraşın	124	101	173
Kuyumcu	-	-	31
Peter	67	58	-
Radmanya	122	177	147
Frenk Cemaati(Raguza)		40	150
Yahudi Cemaati	85	186	265
TOPLAM	1.118	1.346	1.258

Görüldüğü gibi 1529-1569 tarihleri arasında şehirdeki gayr-i müslim nüfusun artışı oldukça düşüktür. Bu da bize Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılda Rumeli'de ne kadar önemli bir nüfusa sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Şehirdeki gayr-i müslim nüfusun önemli ölçüde artmaması bunların büyük ölçüde İslamiyeti kabul etmesiyle izah edilebilir. Nitekim bunların izleri günümüzde açık bir şekilde görülebilir.